

Els homes del comissari

Francesc Sala, Agustí Cabruja, Martí Bofill, Josep Jofre, Àngel Colomer i Carles Rahola van treballar amb Martí Jordi Frigola, comissari delegat de la Generalitat a Girona entre novembre de 1936 i agost de 1938.

Text > PILAR FRANCÈS, escriptora

El 5 de juliol de 1937, el cristinenc Francesc Sala Padrés s'incorpora a treballar a la Comissaria Delegada de la Generalitat a Girona com a funcionari administratiu. Presta serveis comptables d'auxiliar circumstancial en un dels

cinc centres que gestiona la delegació gironina, a la Casa dels Vells (popularment coneguda com *l'Asil*), i rep una assignació de 13,85 pessetes diàries.

En Francesc és un home de fortes conviccions republicanes, antifeixista, amant de la política, de les tertúlies i de les converses enriquidores. Observador de mena, no se li escapa mai un detall. Lletraferit fins al moll de l'os, devora la premsa, els poemaris i les novel·les a queixalades i, en acabat, entafora els exemplars en els prestatges de la seva important biblioteca. Me'n dona fe el seu únic fill, Xevi, que m'ho explica amb uns mots amarats d'orgull quan em rep a casa seva. M'ensenya els documents que conserva del seu pare i, entre tots, hi trobo una petita joia: un full de paper amb el segell de la Generalitat a Girona. Al davant no hi ha res escrit. Al darrere, la sorpresa: sis versos dedicats a «Jordi», «Cabruja», «Bofill», «Jofre», «Colomer» i «Rahola». Alguns noms em sonen, d'altres no. Qui són?, em pregunto, encuriósida. Aviat en trec l'entrellat: es tracta del comissari i els seus homes de confiança, tots ells companys de feina d'en Francesc.

Parlem de...

Martí Jordi Frigola, fill de Palafrugell, és nomenat comissari de la Generalitat a Girona el setembre de 1936 en substitució d'Eduard Layret. Militant d'Esquerra Republicana de Catalunya, és un home de caràcter fort, valent i decidit. Treballador incansable, trepitja les terres gironines sempre que hi ha un esdeveniment important. Ser a prop de la

gent, que copsin que se'n preocupa, és la seva fita. Són temps difícils, la guerra avança a grans passes, n'és ben conscient i vol estar a l'altura.

Francesc Sala el veu així: «No té mal gènit, però amb la cara paga; | la pipa als llavis i el posat serè; | us mira, us es-

>> Targeta d'identitat de Francesc Sala Padrés que l'acreditava com a funcionari de la Comissaria Delegada de la Generalitat a Girona.

(Foto: COL·LECCIÓ PARTICULAR XEVI SALA)

>> Caricatura del comissari Martí Jordi, amb la pipa que duia sempre als llavis, que va aparèixer publicada el 17 de desembre de 1931 al diari Ara de Palafrugell.

(Foto: ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL)

colta, però no us parla, | i les celles us diuen: demà ja t'ho diré».

Agustí Cabruja i Auguet neix a Salt el 5 d'abril de 1909. Periodista i escriptor, és el secretari particular del comissari Jordi. L'acompanya en gairebé tots els seus desplaçaments, esdevé una ombra fidel. Tothora escriu i, de tant en tant, els seus poemes surten publicats a les planes del diari *L'Autonomista*, editat per Darius Rahola, germà de Carles Rahola.

Segons Sala, era així: «Un bloc i un llapis, el cabell enrere, | no el veureu empenyat per més que feu. | Entre nota i consulta, una dona l'espera; | un petó, una abraçada, un pessic i un adeu...».

Martí Bofill i Frigola neix a Palafrugell el 10 de maig de 1901. Aventura de mena, als catorze anys marxa a França a treballar de barber. Viurà a Tolosa i París, ciutats que comencen a despuntar després de la gran guerra. Els anys trenta torna a Catalunya i resideix entre Barcelona i Girona. Autodidacte, de vasta cultura i valors republicans, s'afilia a ERC el 1934. Quan Sala s'incorpora a la Comissaria Delegada, ell ja és un funcionari «habilitat»; per tant, té autorització per fer pagaments de despeses,

>> Poema d'Agustí Cabruja, «Noia malalta», publicat a *L'Autonomista* el 5 de gener de 1937.

(Foto: AJUNTAMENT DE GIRONA. ARXIU MUNICIPAL. L'AUTONOMISTA.)

Noia malalta

*Et veig cada matí, prop de migdia,
darrera els vidres clars del teu balcó.
Sempre estàs sola, dia rera dia,
sense fer cas del món i del dolor.*

*Miro ta pàl·lida imatge amb dolcesa,
amb els ulls ben oberts de bat a bat.
En tota tu hi ha un bel fi de tristesa,
que m'inspira l'amor més alabat.*

*I mai no brodes, cuses ni llegeixes,
només tothora de faç al carrer.
Mirant la gent que passa et diverteixes,
i ajups l'esguard si algú t'albira bé.*

*Ets una vida trista, oblidada,
voltada d'un misteri de dolor;
però sembla que visquis resignada
malgrat el mal i els teus quinze anys en flor.*

*Ets ben igual que aquella pobra rosa
que, dintre del verger que va florint,
es va esfullant allí, com si tal cosa,
mentre poc a poc et va morint...*

AGUSTI CABRUJA

Nota.—Aquesta bella i expressiva poesia del nostre estimat company A. Cabruja, fruit d'un moment feliç d'inspiració, fou recitada en el magnífic festival que, a profit del Cap d'Any del Combatent, celebraren al Teatre Municipal de la nostra ciutat les simpàtiques i generoses companyes de «La Dona a Rereguarda».

>> Martí Jordi Frigola, amb pipa, amb un grup d'exiliats palafrugellencs el gener de 1936. (Foto: MARIA ROSA JORDI I TRILLA)

Josep Jofre s'ha incorporat

Ahir marxà a incorporar-se a una de les unitats de l'Exèrcit Popular Regular que lluiten al front d'Aragó, el nostre estimat company i excel·lent col·laborador Josep Jofre Alberni, ex-Alcalde de la vila de Begur.

Josep Jofre pertany a una de les llesves mobilitzades, però pel fet de formar part del Cos d'Investigació i Vigilància — era agent d'escorta del Comissari de la Generalitat — estava exent de prestar el servei militar. No obstant, el nostre amic, que és home d'arrelades conviccions esquerristes i antifeixistes, va gestionar i aconseguir una autorització especial del seu Cos per a poder incorporar-se a les rengles dels lluitadors de la República.

Es un gest que honora al nostre company i que haurien de tenir molt en compte tots aquells que viuen "emboscats" i especialment els que, figurant en partits antifeixistes, es valen de llur situació política per a eludir el compliment de les deures imposats per l'interès de la causa popular i la legalitat republicana.

Bona sort, amic Jofre!

>> Nota de premsa apareguda a la primera plana del diari L'Autonomista, de 8 d'octubre de 1937. (Foto: AJUNTAMENT DE GIRONA. ARXIU MUNICIPAL. L'AUTONOMISTA.)

de factures, etc. A vegades, el seu nom apareix a les actes, on es veu que acompanya el comissari en desplaçaments de servei. Bofill és, doncs, un home d'absoluta confiança.

Sala ens el descriu així: «Dintre el marc d'1,50 cm | us parla a mitja veu i us mira de reüll, | però no pensa en vosaltres, mira a elles, | i aquesta la vull, i aquesta no la vull».

Josep Jofre Alberni neix a Begur el 5 d'octubre de 1914 i fa d'escrivent. Té un centre administratiu assessor a Girona. El 20 d'agost de 1936, l'Ajuntament begurenc el designa com a representant del consistori a la capital en totes les relacions i organismes de la Generalitat i de l'Estat, atès que, segons asseguraven, «podrà mirar amb més profit els avantatges d'aquesta població». Un temps després, n'arriba a ser alcalde, entre febrer i març de 1937. S'incorpora al Cos d'Investigació i Vigilància de la Comissaria Delegada de la Generalitat a Gi-

rona i esdevé agent d'escorta de Martí Frigola, el comissari.

Sala juga amb el títol del divertit poema de Sabater i Aribau «El lloro, el moro, el mico i el senyor de Puerto Rico» per retratar-lo. Té una explicació, com bé es pot llegir: «Una pallissa al lloro i una manyaga al mico; | un infant de trenta anys moix i atrevit; | amb la cadena d'or damunt del pit | semblaria un senyor de Puerto Rico».

El gironí Àngel Colomer i Ferrer era ferroviari; els enginys eren el seu fort. És el zofer i ajustador mecànic de la Comissaria Delegada. Condueix els cotxes oficials i, alhora, hi fa les reparacions i en fa el manteniment.

Francesc Sala en diu això: «Boig i tot és el mestre del volant, | podeu anar-hi confiats on aneu, | però abans d'haver vosaltres arribat, | primer li arriba el nas a tot arreu».

Carles Rahola i Llorens era fill de Cadaqués i residia a Girona. Periodista i escriptor, era un home molt savi que estimava la seva terra amb absoluta devoció. Quan Francesc Sala s'incorpora a la Comissaria Delegada de la Generalitat a Girona ell té el càrrec de cap del negociat d'Assumptes Generals. Ens el retrata així: «És un gran patriarca en si bemol, | que tot s'ho ha trobat fet i pastat, | i sap moltes més coses ell tot sol | que el Diccionari Espasa triplicat».

Malauradament, la guerra no té aturador i en Francesc veu com, de mica en mica, els seus companys es van incorporant al front. Agustí Cabruja és qui marxa primer, el 8 d'octubre de 1937, i a finals de mes, ho fa Josep Jofre.

Un cop a destí, Cabruja envia unes cròniques al seu bon amic Darius Rahola, que les anirà publicant a *L'Autonomista*. Fa el mateix amb un escrit de Francesc Sala, un cant amarat de coratge, que du per nom «Recordança».

«(Als herois d'avui i de demà)

»Els nostres companys se'n van al front. Quan passen pels nostres carrers hom els veu amb la seva faç embolcallada d'un esperit entusiasta de joventut. Pugen al comboi que els ha de dur als fronts de combat. El xisquet del tren rebruny per l'espai; i la silueta dels companys s'allunya entremig del fum espès que deixa darrere seu la màquina potent del tren de la victòria.

»La ruta que emprenen és llarga. És la ruta envers la consecució de l'ideal sentit noblement.

»En la rereguarda, els nostres companys deixen tots els efectes. Amb la seva marxa, nosaltres hi acomiadem tots els éssers més estimats.

»La força del seu cos ens donarà la victòria! Quan l'esperit i la voluntat estan empeses per un ideal no hi ha enemic que pugui contra ells. Lluita, company! Lluita per la llibertat!, que els éssers més volguts que tu has posat en la terra sentiran les delícies de la Pàtria alliberada: d'una Pàtria i d'una nova era pletòrica de pau i de justícia.

»No t'ofenguin els records que deixes al separar-te dels teus. Mira fit a fit el camí ample de la teva vida que a l'entorn comença a obrir-se; estreny més fort que mai el fusell contra el teu pit per a fer front a l'enemic i redimir-te dels atropells i falsedats que encarnen els aspectes del feixisme.

»Recorda amb insistència, amb fermesa d'home, la paraula "Feixisme", que vol dir misèria, esclavatge! Pensa en aquest sol mot i enfortiràs el teu cos a l'emprendre la lluita que davant teu es descabdellarà i en un dia no llunyà retrobaràs l'enyorada promesa, el fillet o bé la mare que a la teva llar t'esperen amb els braços oberts per a acariciar la teva cara i sentir en el seu si la felicitat completa que els hauràs portat.

»Felicitat a costa de sacrificis portada per un heroi!

»E. SALA PADRÉS

»Girona, octubre 1937»

El 5 de maig de 1938, Francesc Sala s'incorporarà a files (als fronts dels Pirineus, del Segre i de l'Ebre) i, poc després, el comissari Martí, que marxarà aquell estiu vers el Maresme. Colomer serà el següent. Bofill i Rahola, en canvi, es quedaran a la delegació de la Generalitat fins al darrer moment. De tots, el comissari serà qui primer perdrà la vida, el gener de 1939, quan faltava poquet perquè s'acabés la maleïda Guerra Civil.

Aquell febrer un nou règim s'establí al país, amb ganes de revenja contra tots aquells qui sempre van defensar la legítima República. Durant anys s'acabaren la llibertat, els somnis i la vida digna. Vam perdre tant, tant!

Detencions, acusacions sense fonament, penes de presó, consells de guerra estúpids, sentències esfereïdores. Carles Rahola patí la pitjor d'elles: la pena de mort. Ell fou dels primers que afusellaren a les parets del cementiri de Girona, la matinada del 15 de març de 1939. Fa feredat llegir les acusacions que es tro-

ben dins del seu sumaríssim d'urgència per rebel·lió militar incoat un mes abans: «Este señor ha sentido siempre profunda devoción por la literatura catalana dedicándose desde hace muchos años a presentar trabajos literarios en los concursos de esta índole». «Se declaraba abiertamente como liberal y antifascista y partidario por añadidura de un régimen que permitiera a Cataluña desligarse de las demás regiones hermanas de España, hablando siempre y escribiendo también de las libertades catalanas». Tenia cinquanta-set anys, el cap ben clar i molt camí, encara, per recórrer.

Agustí Cabruja marxà a l'exili i no tornà mai més a Catalunya: morí a Mèxic l'any 1983. Josep Jofre, molt abans, el 4 d'abril de 1939, en una sala de l'Hospital de Perpinyà. El cassanenc Francesc Abella —que fou comissari delegat interí de la Generalitat a Girona entre Martí Jordi i Josep Mascort— ho explica, una setmana més tard, a Martí Bofill en una carta tristíssima enviada des d'Argelers. Diu així:

«Amic Bofill:

»Per la teva lletra del 4 corrent me dono compte que no has rebut la meva darrera en la que te feia sapiguer la malaltia de l'amic Jofre. Per què donar-te ara detalls si la darrera nova és la fatal. L'amic Jofre va morir a l'Hospital de St. Louis a Perpignan, dijous darrer. Sembla que la sort vulgui perseguir-nos en tot. Dos bons amics perduts, en Jordi i en Jofre. Quina és la que seguirà? Pots creure qualsevol cosa. Jo estic completament aplanat amb tantes contrarietats, les d'ací i les d'Espanya. A casa a Cassà, ja hi tinc un falangista que l'ocupa, i per tant he quedat completament despullat de tot, ja que primerament varen treure tot el mobiliari i objectes particulars i va ésser entregat a l'Hospital Municipal, per altra part a casa els pares també els va ésser robat tot i queden en una situació força precària. En quant a noves de Girona únicament conec les que tu mateix tens sabudes, i pel que sembla tenen més extensió que la que de moment es diu. Tot un programa que serà de trista recordança.

»Referent al cas Jofre me convindria cas de que la sapiguessis, me comunicis quant abans millor l'adreça de la seva nòvia a Puerto Rico, jo de cap manera sé recordar el nom i et diré per què convé.

»En Jofre va arribar completament despullat, i jo per evitar que el portes-

sin de nou a un camp de concentració vaig comprar-li tota la roba necessària, que va costar-me un pico força crescut de francs. Ell va escriure a Puerto Rico demanant diners, i actualment hi ha un gir a nom seu per estirar, ignoro la quantitat perquè no s'ha rebut cap lletra, cosa que m'estranya, i la culpa de que no pugui retirar-lo no és d'en Jofre, ja que ell havia demanat que fos fet a nom del meu cunyat. Jo si puc escriure intentaré que aquella Srta. vulgui donar-se compte de la meva situació, i vulgui pagar-me el que he pagat per compte de l'amic. Perquè estiguis enterat t'explicaré d'una manera curta el fet. El dia que rebérem la teva lletra va sentir-se malament, a la nit temperatura alta, va vindre el Dr. d'Argelers i va dir que tenia pulmonia. Al dia següent complicació de lleugera infecció, als dos dies va ésser necessari traslladar-lo a l'Hospital i quan ja havia passat el perill, una recaiguda de la pulmonia va trobar-lo flac de cor i el desenllaç fatal! L'única cosa que me consola que si ha sigut atès perfectament, i jo he fet quant he pogut. Però ara en la situació actual, me caldria que aquella Srta. me restituís els molts francs gastats.

»Bé, amic Bofill, sàpigues que és l'hora que encara estic indocumentat. Mira de sapiguer qui organitza la Generalitat per ací a Tolouse que podria interessar-te, crec que es tracta d'uns restaurants i dormitoris en bones condicions al qual tindran dret els funcionaris de la Generalitat.

»Confio en l'adreça demanada, sobretot el nom. Molts records de la meva dona i ja saps pots comptar amb l'afecte del teu amic.

»F. Abella»

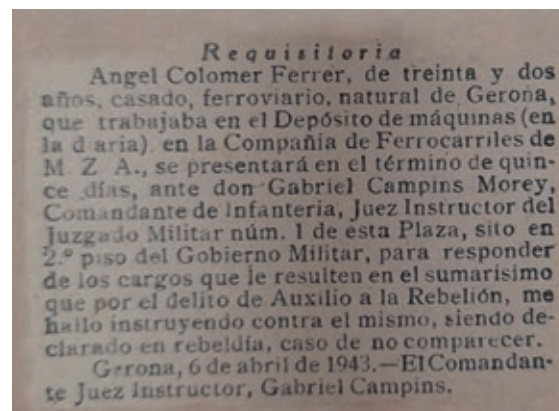
Martí Bofill marxa cap a França, travessa la frontera per les Alberes i no se sap del cert si passa per algun camp d'internament. De seguida que pot s'allunya del perill fronterer, vers Tolosa. S'estableix a Nogaro (Gers), on treballa a bosc, ofici que li permet passar desapercebut, però, tot i amb això, els alemanys el detindran i el tancaran al camp d'internament Le Croisic - Saint-Nazaire, on romandrà fins al setembre de 1943, data de l'alliberament. Retorna a Nogaro i amb el temps s'establirà pel seu compte, crearà una empresa de serveis de neteja i manteniment de les vies del tren per als Ferrocarrils Francesos. El 1949, quan s'adona que no pot tornar a casa, es-

posa Simone Larrieu i, un any després neix Marie-José, la seva única filla. Trepitjarà Palafrugell (on encara viuen la mare i les germanes) l'any 1953 i per les autoritats falangistes sempre serà considerat com un exiliat polític. Cada estiu hi sojorna i, quan es jubili, serà el seu lloc de residència, malgrat que ja no s'assembla a aquella vila tan pròspera que de jovenet va conèixer. Morirà a casa seva, l'any 1988, quan n'acabava de fer vuitanta-set.

Àngel Colomer fou depurat el 1941. Se li obrí un sumaríssim per auxili a la rebel·lió, tot i no trobar-se a Girona. Durant la retirada havia marxat a França. En el *Boletín de la Provincia de Gerona* del dijous 15 d'abril de 1943 sortí publicat un anunci on se li requeria que es presentés davant de les autoritats. Dos anys en crida i cerca infructuosa. Finalment, la seva causa s'acabà arxivant.

Francesc Sala fou detingut a casa seva el 23 de setembre de 1939. Acabava de tornar a Santa Cristina d'Aro, l'havien deixat en llibertat a la presó de Santander. Les autoritats el denunciaren i fou enviat a la presó de Girona. Patí un consell de guerra, i el condemnaren a dotze anys i un dia de reclusió temporal. No els complí tots, però el regust amarg d'aquella estada dins del vell casalot el dugué sempre a la boca.

A la seva causa hom hi pot llegir una frase esfereïdora: «sujeto de bastante cultura e ideas avanzadas de siempre». I tant que sí, tots ho eren, tots! Estimaven la cultura, com l'aire que respiraven, perquè, al cap i a la fi, amb el temps t'adones que és l'única cosa que ens fa més grans com a persones.

>> *Requisitòria d'Àngel Colomer, publicada al Boletín de la Provincia de Gerona del dijous 15 d'abril de 1943, que es troba dins del seu sumaríssim. (Foto: ARCHIVO DEL TRIBUNAL MILITAR TERCERO DE BARCELONA)*